

אלו ואלו דברי אלוהים חיים

ראשי פרקים

1. פתיחה
2. דיון במקורות
3. שיטות הראשונים והאחרונים
 - א. שיטת הריטב"א
 - ב. שיטת רש"י בכתובות והגר"א
 - ג. שיטת הרמב"ם
 - ד. שיטת החיד"א
4. מסירת ההכרעה ביד חכמים
5. דברי א-לוהים חיים
6. אחרי רבים להטות

1. פתיחה

התפישה הפשוטה בכל הנוגע למחלוקות היא, שכאשר ישנה מחלוקת בין שני אנשים – האחד צודק והשני טועה, כלומר: ישנה אמת מוחלטת אחת. אולם מצינו בגמרא בעירובין (יג ע"ב) ובגיטין (ו ע"ב) אמירה אשר משקפת תפישה שונה לחלוטין מתפישה זו – "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן". אמירה זו נראית לנו, לכאורה, מוזרה, כיוון שלא מתקבל על הדעת שכל הדעות השונות המוצגות במחלוקת, אשר לעתים מנוגדות זו לזו לחלוטין, צודקות.

נשאל אם כן את השאלה הבאה: האם ישנה אמת אחת ומוחלטת או לא?

על מנת לנסות ולענות על שאלה זו, נדון במקורות השונים, וננסה לנתח את משמעות האמירה – "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן".

2. דיון במקורות

אמירה זו מופיעה בגמרא בשני מקומות – בעירובין לגבי מחלוקת ב"ש ובי"ה, ובגיטין לגבי מחלוקת ר' אביתר ור' יונתן בעניין פילגש בגבעה:

גולות ד'

אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותננו. יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן, והלכה כבית הלל...

(עירובין יג ע"ב)

...ועוד הא ר' אביתר הוא דאסכים מריה על ידיה, דכתיב "ותזנה עליו פילנשו" (שופטים י"ט, ב) - ר' אביתר אמר זבוב מצא לה, ר' יונתן אמר נימא מצא לה, ואשכחיה ר' אביתר לאליהו, א"ל: מאי קא עביד הקב"ה? א"ל: עסיק בפילגש בגבעה. ומאי קאמר? אמר ליה: אביתר בני כך הוא אומר, יונתן בני כך הוא אומר. א"ל: ח"ו, ומי איכא ספיקא קמי שמיא?! אמר ליה: אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן - זבוב מצא ולא הקפיד, נימא מצא והקפיד...

(גיטין ו ע"ב)

נדון תחילה בגמרא בעירובין. למרות שדברי ב"ש וב"ה שונים ולעתים אף הפוכים, זה מזה, יוצאת בת קול ואומרת כי "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן". בפשטות, משמעותה של אמירה זו היא, שהן דברי ב"ש והן דברי ב"ה הם "דברי א-לוהים חיים", כלומר: דברי שני הצדדים הם אמת. הגמרא מוכנה לקבל אמת המורכבת מהפכים, ואין היא רואה כלל צורך להוסיף כל הסבר לכך.

לעומת זאת, התייחסותה של הגמרא בגיטין לאמירה זו היא שונה לחלוטין. בגמרא זו מופיע שאליהו מעיד שהקב"ה עוסק בפילגש בגבעה ואומר: "אביתר בני כך הוא אומר, יונתן בני כך הוא אומר". ר' אביתר נזעק ושואל: "ח"ו, ומי איכא ספיקא קמי שמיא?", וזאת, כיוון שלא ייתכן שהוא, ר' אביתר, ור' יונתן צודקים שניהם בו זמנית, ואם הקב"ה אומר את דברי שני הצדדים, הרי משמעות הדבר היא לכאורה שהקב"ה מסופק, ח"ו. עונה לו אליהו: "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן". אולם, שלא כמו בעירובין, הגמרא כאן לא מסתפקת בכך, אלא מוסיפה ואומרת: "זבוב מצא ולא הקפיד, נימא מצא והקפיד"¹. מובן אם כן שגמרא זו אינה מוכנה לקבל אמת שאינה אחת ומוחלטת, ולכן מסבירה שהמציאות היתה בשילוב שני הגורמים².

עד כאן עסקנו בשני המקורות בהם מופיעה אמירה זו, וראינו שישנו הבדל בין הגמרא בעירובין והגמרא בגיטין. נעבור בשלב זה לדון במקורות אחרים המציגים אמירה זו בסגנון אחר:

- 1 ייתכן שמימרא זו היא המשך דבריו של אליהו או התייחסות של הגמרא לדבריו.
- 2 ניתן אמנם לומר, שאין מחלוקת בין שתי הסוגיות, שכן הסוגיה בגיטין עוסקת במציאות, וכיוון שרק מציאות אחת התרחשה בפועל, אין הגמרא בגיטין מוכנה לקבל אמת שאינה אחת, ואילו הסוגיה בעירובין עוסקת בדעות בתורה, ולכן ניתן לקבל אמת המורכבת מהפכים. בהמשך המאמר נלך לפי ההסבר שישנה מחלוקת בין הסוגיות.

אלו ואלו דברי אלוהים חיים

בעלי אסופות – אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין... שמא יאמר אדם היאך אני למד תורה מעתה? ת"ל: "כולם³ נתנו מרעה אחד" (קהלת י"ב, יא) – אל אחד נתנן, פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ביה⁴...

(תגיגה ג ע"ב)

[מזוקק שבעתים –] אמר ר' ינאי: לא ניתנה תורה חתיכין, אלא על כל דבור שהיה הקב"ה אומר למשה, היה אומר מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא. אמר לפניו: רבנו של עולם, עד מתי נעמוד על בירורו של דבר? אמר ליה: "אתרי רבים להטות" (שמות כ"ג, ב) – רבו המטמאין טמא, רבו המטהרין טהור...

(מדרש תהלים פ"ב ד"ה אמרות ה')

מקורות אלו מטילים במפורש את האחריות להיווצרות המחלוקות על הקב"ה – הוא זה שנתן למשה רבנו תורה הנדרשת באופנים שונים ואף הפוכים זה מזה.

האמירה: "אל אחד נתנן, פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים" נראית לכאורה "מסורבלת", אולם לאמיתו של דבר יש לה משמעות מיוחדת כאן.

משפט זה מדגיש את המלה "אחד", וכן היא הדגשת הפסוק. משמעות הדבר היא, שהקב"ה הוא אל אחד המאחד דברים ההפוכים זה מזה. הקב"ה הוא אדון כל המעשים, יוצר ושליט של מעשים המנוגדים זה לזה, כגון מים ואש אשר בהיפגשם בעולם החומרי יתבטל אחד מהם. כל התפישה שישנה אמת מוחלטת אחת מקורה בנו, שאנו ארציים, אולם אצל הקב"ה יש מקום לתפישות שונות ולהפכים⁵.

מקורות אלו מתאימים לתפישה המוצגת בגמרא בעירובין, תפישה המקבלת אמת המורכבת מהפכים, לעומת התפישה המוצגת בגמרא בגיטין, שאינה מקבלת אמת שכזו.

הדברים שיובאו לקמן כבר נאמרו ברובם בבית מדרשנו, אך נביא אותם בצורה חלקית וקצרה לצורך הדיון בתפישות השונות שהוצגו לעיל.

אנו מוצאים גם בין התנאים תפישות שונות בנושאים אלו. הדבר מובלט בעיקר בדמויותיהם של ר' אליעזר בן הורקנוס ור' יהושע בן חנניה.

3 לפנינו לא נמצאת המלה "כולם" בכתוב.

4 נראה, שמשפט זה מסביר בשני אופנים את המלים "מרעה אחד". ההסבר הראשון הוא שהרועה הוא הקב"ה שהוא "אל אחד", והשני הוא שהרועה הוא משה רבנו, הפרנס ש"אמרן מפי אדון כל המעשים" (ומצאו לכך רמז במלה "מרעה" שהיא נטריקון של משה רבנו עליו השלום).

5 עיין מהר"ל דרך חיים פרק חמישי עמ' רנט.

ר' אליעזר מצדד בתפישה אשר לפיה ישנה אמת מוחלטת אחת. הוא מוצג בגמרא כדמות שמרנית, שהולכת על פי מסורת בלבד ואינה מחדשת – "ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם" (סוכה כח ע"א). כיוון שר' אליעזר הולך על פי מסורת, הרי שהיווצרותן של מחלוקות הינה, ע"פ תפישתו, תוצאה של פגם בהעברת המסורת או של סברה מחודשת, ולכן אין הן לגיטימיות. במעשה הידוע על תנורו של עכנאי (בבא מציעא נט ע"ב), אין הוא מוכן לקבל את דעת הרוב, מכיוון שדבריו הינם בעלי ביסוס וכח גדול יותר כיוון שהוא הולך על פי מסורת, שהיא, לשיטתו, חזקה מסברה בעקבות מה שאמרנו⁶.

ר' יהושע מצדד בתפישה אשר לפיה יש מקום לדעות שונות ולהפכים. ר' יהושע מוצג בגמרא כדמות של חידוש ויצירה – באותו מעשה נאמר: "עמד רבי יהושע על רגליו ואמר 'לא בשמים היא' (דברים ל', יב)... אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה 'אחרי רבים להטות'" (שמות כ"ג, ב) – ולכן יש למחלוקות לגיטימיות.

בתוספתא עדיות פ"א ה' א' מצאנו בזה הלשון:

לעולם הלכה כדברי המרובין, לא הוזכרו דברי היחיד בין המרובין אלא לבטלן. ר' יהודה אומר לא הוזכרו דברי היחיד בין המרובין אלא שמא הוצרך להן שעה ויסמכו עליהן. וחכמים אומרים: לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין, אלא מתוך שזה אומר מהור, וזה אומר טמא כדברי ר' אליעזר, יאמרו לו כדברי ר' אליעזר שמעת⁷.

התוספתא מציגה מחלוקת בסיבה לכך שנשנו דברי היחיד בנוסף לדברי המרובין על אף שההלכה כדברי המרובין, ודעת ר' יהודה בעניין זה היא "שמא הוצרך להן שעה ויסמכו עליהן". דהיינו, שבזמן מסוים בעתיד, אם יהיה צורך בכך, יוכלו חכמים לסמוך על דעת היחיד. לפי שיטתו ריבוי הדעות הוא לגיטימי, דעת היחיד איננה שקר, אלא היא בעלת צד של אמת, ולכן בשעת הדחק יכולים אנו להיתלות בדבריה של אותה דעת יחיד.

6 אולם בירושלמי ישנה מגמה אחרת. הגמרא במועד קטן פ"ג ה' א' (פא ע"ד) שואלת: "ולית ר' אליעזר ידע ש'אחרי רבים להטות'?", ועונה: "לא הקפיד אלא על ידי ששרפו טהרותיו בפניו". ולפי זה, ר' אליעזר היה מקבל את דעת הרוב, למרות שדבריו הם על פי מסורת, ו"לא הקפיד אלא על ידי ששרפו טהרותיו בפניו".

7 מעניינת מאד הדוגמה שהובאה בתוספתא, שכן יכלה לומר "כדברי פלוני שמעת", כמו שעושה המשנה המקבילה בעדיות. הדבר מתבאר על פי מה שאמרנו לעיל בעניין דמותו של ר' אליעזר. התוספתא מביאה דוגמה זו כיוון שר' אליעזר הוא הדוגמה המובהקת למאבק של דעת יחיד כנגד דעת הרבים, כאשר, בסופו של דבר, דעת היחיד אינה מתקבלת להלכה על אף שיסוד דבריה הוא במסורת. מעניינת גם כן העובדה שר' אליעזר מוזכר בהקשר של מסורת, של שמועה – "כדברי ר' אליעזר שמעת".

אלו ואלו דברי אלוהים חיים

3. שיטות הראשונים והאחרונים

הראשונים והאחרונים נחלקו גם הם בעניין זה, יש שהלכו בדרכה של הגמרא בגיטין שישנה אמת אחת ומוחלטת, ויש שהלכו בדרכם של שאר המקורות שהבאנו. את שיטותיהם נביא כאן, כאשר בשיטת הסוברים שישנה אמת המורכבת מהפכים, נסביר גם כיצד תיתכן אמת שכזו, ואיזה מקום יש לדעה שלא נתקבלה להלכה באמת הא-לוהית.

א. שיטת הריטב"א

הריטב"א בעירובין (יג ע"ב) מביא את דברי רבני צרפת בעניין, המסבירים על פי המדרש שהבאנו לעיל, כי הדבר והיפוכו שניהם אמת, מכיוון שבכל דבר יש פנים לאסור ויש פנים להיתר במידה שווה. ישנן סברות לצד זה וישנן סברות לצד השני, אלא שמסור ביד חכמים שבכל דור ודור לקבוע על פי שיקוליהם האנושיים מהי האמת שתיקבע להלכה⁸:

שאלו רבני צרפת ז"ל, האיך אפשר שיהו שניהם דברי א-לוהים חיים, זה אוסר וזה מותר. ותרצו, כי כשעלה משה למרום לקבל תורה, הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור ומ"ט פנים להיתר, ושאל להקב"ה על זה, ואמר שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור, ויהיה הכרעה כמותם, ונכון הוא לפי הדרש, ובדרך האמת יש מעם סוד בדבר.

נחזור ונדגיש כי מקורה של התפישה הפשוטה, שישנה אמת מוחלטת אחת, וכאשר ישנה מחלוקת אחד הצדדים טועה, היא בנו שאנו ארציים. אנו מוגבלים, ולכן איננו מסוגלים להבין כיצד שתי הדעות ההפוכות זו מזו שתיהן אמת, אולם אצל הקב"ה, באינסוף, האמת מורכבת מהפכים, הקב"ה הוא "אל אחד" ו"אדון כל המעשים" המאחד הפכים במציאות אחת⁹.

ב. שיטת רש"י והגר"א

רש"י בכתובות (נו ע"ב, ד"ה "הא קמ"ל") מביא הסבר שונה לעניין. הוא מסביר, שישנן סברות שונות והפוכות זו מזו אשר שתיהן נכונות, כיוון שהן מתאימות כל אחת למציאות אחרת. אמנם במקרה הספציפי המדובר הדין הוא כדעה אחת, אולם הסברה שהניעה את הדעה השניה לומר את שאמרה עדיין קיימת, וההוכחה לכך היא, שבמקרה אחר סברה זו מתקבלת להלכה ופועלת את פעולתה:

...דכי פליגי תרי אמוראי אליבא דחד, מר אמר הכי אמר פלוני ומר אמר הכי אמר פלוני – חד מינייהו משקר, אבל כי פליגי תרי אמוראי בדין או באיסור והיתר, כל חד אמר הכי מיסתבר טעמא – אין כאן שקר, כל חד וחד סברא דידיה קאמר, מר יהיב טעמא להיתירא ומר יהיב טעמא לאיסורא, מר סדמי מילתא למילתא ומר סדמי לה בעניינא

8 וכן כתב המהרש"א בחגיגה ג ע"ב ד"ה "נתנו מרועה אחד".

9 ועיין מהר"ל בדרך חיים פרק חמישי עמ' רנט במה שבאר בזה.

גולות די

אחר־ינא, ואיכא למימר אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הם, זימנין דשייך האי טעמא
וזימנין דשייך האי טעמא, שהטעם מתהפך לפי שינוי הדברים בשינוי מועט.

הגר"א¹⁰ מסביר בדומה לרש"י, אולם נקודת המוצא שלו היא שונה. אין הוא
מסביר כרש"י שהבעיה נוצרת מצד הסברה, אלא מצד המסורת – התלמידים קבלו דינים
אולם לא קבלו בדיוק את החילוקים, באיזה מקרה נאמר דין זה ובאיזה מקרה דין זה
כבר לא שייך:

...כתבתי לפרש הך דמ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, שהוא על דרך שפירש הגאון
החסיד מוה' אליהו ז"ל מווילנא מה שאמרו אילו ואילו דברי א-לוהים חיים. לפי שבכל
ענין יש חילוקים להיתר ולאיסור... רק משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן,
לא קבלו החילוקים, וזה קבל מרבו "לא יגרש כו" וזה קבל מרבו "אפילו הקדיחה
תבשילו"¹¹, ונעשה מחלוקת מזה. וכאמת, ששניהם נאמרו מסיני, אלא שכל אחד נאמר
על אופן אחר, וכענין שמצינו "מר אמר חדא ומר אמר חדא כו"¹².

ג. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם, בהקדמה לפירוש המשניות, מסביר את סיבת היווצרותן של מחלוקות כך:

...אבל סברת מי שחשב, שגם הדינים שיש בהם מחלוקת (הם) קבלה ממש, ונפלה בהם
מחלוקת מחמת טעות בקבלה או שכחה, ושהאחד צודק בקבלתו והשני טעה בקבלתו או
ששכח או שלא שמע מרבו כל מה שצריך לשמוע, ומביא ראייה לכך מה שאמרו:
"משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשית
תורה כשתי תורות" (סוטה מז ע"ב), הנה זה חי ה' דבר מגונה ומוזר מאד... אבל אמרם:
"משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל", עניין דבר
זה ברור מאד, כי שני אנשים שהם שווים בהבנה ובעיון ובידיעת הכללים שלמדים מהם,
לא תהיה ביניהם מחלוקת כמה שלומדים באחת המדות, ואם תהיה – תהיה מועטת,
כמו שלא מצאנו מחלוקת בין שמאי והלל אלא בהלכות אחדות (עיין שבת יד ע"ב), לפי
שדרכי למודם בכל מה שהיו לומדים אותו באחת המדות היו קרובים זה לזה, וגם
הכללים הנכונים שהיו אצל זה, היו אצל השני. וכאשר נתמעט למוד תלמידיהם, ונחשלו

10 מובא בזרע אפרים על הפסיקתא רבתי (דרב כהנא) בדף פח ע"ב, וכן בקול אליהו (בתוספת פיסוק).

11 הזרע אפרים בשם הגר"א מביא כאן דוגמה למחלוקת שנוצרה בעקבות שהתלמידים לא קבלו בדיוק
את החילוקים. הדוגמה מופיעה בגיטין דף צ' ע"א וע"ב. בעמוד א' מצאנו מחלוקת בענין על מה
מגרשים: "בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר, שנאמר: 'כי
מצא בה ערות דבר' (דברים כ"ד, א). ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר: 'כי מצא בה
ערות דבר'..." ושם בע"ב: "'כי שגא שלחי' (מלאכי ב', טז), ר' יהודה אומר אם שנאתה – שלח, ר' יוחנן
אומר שנאו המשלח. ולא פליגי, הא בזוג ראשון הא בזוג שני".

12 (- ולא פליגי).

אלו ואלו דברי אלוהים חיים

אצלם דרכי הדין בהשוואה לשמאי והלל רבותיהם, נפלה מהלוקת ביניהם בשעת המשא ומתן בהרבה ענינים, לפי שכל אחד מהם דן לפי כח שכלו ולפי הכללים הידועים לו. ואין להאשימם בכך, כי לא נוכל אנחנו להכריח שני בני אדם המתווכחים, שיתווכחו לפי (רמת) שכלם של יהושע ופינחס, וגם איננו רשאים לפקפק במה שנחלקו בו מפני שאינם כשמאי והלל או למעלה מהם, כי לא חייב אותנו בכך ה' יתעלה, אלא חייב אותנו לשמוע מן החכמים – חכמי איזה דור שיהיה, כמו שאמר: "ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת" (דברים י"ז, ט). ועל אופן זה נפלה מחלוקת. לא שמעו בקבלתם, וקבלת האחד אמת והשני בטלה. וכמה ברורים דברים אלה למי שמתבונן בהם, וכמה גדול היסוד הזה בתורה!¹³

כלומר: הרמב"ם סובר שישנה אמת מוחלטת אחת, ומסביר שכל המחלוקות הינן תוצאה של טעות של אחד הצדדים, אמנם לא טעות בהעברת השמועה כמו שמסביר הגר"א, אולם טעות בסברה, כיוון שלכל אחד יש כח שכלי אחר. המסקנה בפשטות מדבריו היא, שהוא שולל בעצם מציאות של "אלו ואלו דברי אלוהים חיים הן". אולם הרמב"ם אינו מתייחס בפירוש לאמירה זו, ולכן אפשר לומר שהוא סובר כדעת רש"י, שאמנם ישנה אמת מוחלטת אחת בכל מקרה ספציפי, אולם הסברות השונות וההפוכות זו מזו שתיהן קיימות.

ד. שיטת החיד"א

החיד"א (מובא בשו"ת זבחי צדק, יו"ד סי' כו) מביא את הסבריהם של רש"י והריטב"א, ומוסיף עוד הסבר שונה לחלוטין לעניין. בניגוד להסברים אלה, הוא סובר שישנה אמת אחת והדעה הדחוייה היא שקר גמור. הוא מסביר, שהקב"ה מקיים מציאות של אמת ושקר יחדיו, כיוון שהאמת ניכרת ומחודדת יותר מתוך השקר וההשוואה אליו. כלומר, שכל זכות קיומה של הדעה הדחוייה היא בכדי להוות ניגוד לאמת בכדי להבליט אותה:

...ואמרו הראשונים, דיען דאין האור ניכר אלא מתוך החשך והאמת אין ניכר אלא מתוך השקר, כן הדבר הזה, דלא יובן ויתיישב מעצמותו אלא מהפכו. לכן אמר ה' אל משה דברי המזכין והמחייבין וכיוצא בזה, כי מתוך הסברא דחוייה תבנה ותכונן האמתית...

4. מסירת ההכרעה ביד חכמים

לפי שיטת רש"י והגר"א, וכן לפי שיטת החיד"א, ישנה אפשרות שמה שאומרים לנו חכמים אינו האמת – לפי החיד"א ייתכן שכיוונו אל השקר, ולפי רש"י והגר"א ייתכן שטעו בסברה או שחלה טעות בהעברת המסורת. יש לשאול, אם כן, מדוע נמסרה ההכרעה לחכמים למרות שייתכן שהם טועים?

13 הגרסה על פי מהדורת הרב קאפח.

בעיה דומה לבעיה זו אנו מוצאים ביתר חריפות במאמר חז"ל על בית הדין הגדול:

"ימין ושמאל" (דברים י"ז, יא) – אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם" (ספרי פסקא קנ"ד). טעמי הראשונים למאמר זה יכולים להיות גם פתרון לבעייתנו.

החינוך במצוה תצ"ו מסביר את העניין:

שאפילו יהיו הם שועים בדבר אחד מן הדברים – אין ראוי לחלק עליהם, אבל נעשה כטעותם. וטוב לסבול טעות אחת והיו הכל מסורים תחת דעתם הטובה תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שבוזה יהיה חרבן הדת, וחלוק לב העם, והפסד האומה לגמרי.

ניתן למצוא בדבריו שני טעמים: האחד, שיש לחכמים סיכוי רב להגיע אל האמת ובדרך כלל כך קורה – דעתם היא "טובה תמיד" ולכן אנו מוכנים לוותר ו"לסבול טעות אחת", והשני, שהתורה מוכנה לסבול גם טעויות של בית הדין, בכדי למנוע היווצרותן של מחלוקות – "שלא ירבו מחלוקת בישראל".

הרמב"ן בפירושו לפסוק זה (דברים י"ז, יא) נותן לכך שני טעמים: האחד, כטעם השני בדברי החינוך, והשני, שהקב"ה מסייע בידם של חכמים להגיע אל האמת:

והוצרך במצוה הזאת צורך גדול מאד. כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע הוא שלא ישתנו הדעות בכל הדברים הנולדים, והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה נמוח תורות, וחתך לנו הכתוב הדין שנשמע לבית הדין הגדול... וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין, כי רוח ה' על משרתי מקדשו, ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול.

5. אחרי רבים להטות

יסוד בסיסי וחשוב שאנו רואים בתורה ובדברי חז"ל הוא שצריכה להיות הכרעה, כמו שבת הקול אמנם אומרת ש"אלו ואלו דברי א-לוהים חיים", אולם מוסיפה ואומרת "והלכה כב"ה". אנו רואים במקומות רבים שישנה מגמה של התורה להשיג אחדות בהלכה ולבטל מחלוקות. אין זו שלילת הדעות, אלא השגת אחדות במישור המעשה, כדי שתהיה הלכה אחת לכל ישראל. נביא לכך שתי דוגמאות:

א. בדברים י"ז, ח – יא התורה מציגה את הדרך לפתרון בעיות אשר לא נמצא להן תשובה – "כי יפלא ממך דבר למשפט... ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ועשית על פי הדבר אשר יגידו

לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה'... לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" - התורה רצתה למנוע מצב בו תקובענה מחלוקות, ולכן נתנה סמכות בלעדית לבית הדין הגדול להכריע במחלוקות. כאן מדובר על בית הדין הגדול, שהוא הסמכות העליונה היושבת ב"מקום ההוא אשר יבחר ה'" - בלשכת הגזית שבבית המקדש. הגמרא בסנהדרין (פח ע"ב) מביאה בדייתא המפרטת את מערכת בתי הדין בזמן הסנהדרין ואת השלבים השונים בדיון, כאשר אם נוצר מצב של אי הכרעה בבית דין זוטרה הדין עולה לבית דין גבוה יותר, כך שבסופו של דבר הוא מגיע להכרעה. כך נוצר המצב המתואר שם בצורה הבאה: "אמר רבי יוסי: בראשונה לא היו מרבין מחלוקת בישראל...", וצורה יותר חריפה בתוספתא: "לא היה מחלוקת בישראל"¹⁴ (פ"ז הל' ב').

3. התורה, לאחר הדין בעניין בית הדין הגדול, ממשיכה שם (פס' יב-יג) ודנה בדין זקן ממרא: "והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע... ומת האיש ההוא ובערת הרע מקרבך. וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד". כאשר מערערים על הסמכות ההלכתית העליונה, מוטל על בית הדין - "ומת האיש ההוא", מה שמעיד על חשיבות עניין זה. בדיני זקן ממרא או מוצאים דינים מיוחדים שמטרתם המובהקת היא "שלא ירבו מחלוקת בישראל": דעת ר' אלעזר בסנהדרין פה ע"א¹⁵ היא, שהורגים אותו אף אם הוא אומר מפי השמועה והם אומרים כך הוא בעינינו, דהיינו, שאף אם דעתו מבוססת על מסורת, ולבית הדין אין מסורת בדבר אלא הם מגיעים לדעתם מתוך סברה משלהם, שלכאורה נראה שהצדק עמו, הורגים אותו. ושם בע"ב מצינו, שאף אם רצו בני"ד למחול לו אינם יכולים¹⁶, שלא כבדברים אחרים (שהבעל יכול למחול על קינויו, והורי בן סורר ומורה יכולים למחול לו).

התורה גם אומרת כיצד תושג אחידות הלכתית זו - "אחרי רבים להטות", דהיינו שיש לילך על פי דעת הרוב.

ישנה הנחה בסיסית שרצונו של הקב"ה הוא האמת, לכן שואפים אנו אל האמת וצריכים לפסוק כדעה האמיתית והנכונה. אם כן צריכים אנו לשאול, מדוע אנו פוסקים כדעת הרוב, שכן מנין לנו שדעתם של הרוב היא האמת!?

14 ואכן לא מצינו כמעט מחלוקות קודם לתקופת ב"ש וב"ה, אלא רק את מחלוקות הזוגות בעניין הסמיכה (חגיגה טז ע"ב, ועיי' סוטה מז ע"א ברש"י ד"ה "האשכולות", וכן בתמורה טו ע"ב), ומספר קטן מאוד של מחלוקות שמאי והלל (עיי' שבת יד ע"א). רק בתקופת ב"ש וב"ה אנו מוצאים דיבוי של מחלוקות.

15 שנתקבלה גם לחלצה, עיי' רמב"ם הלכות ממרים, ד', א.

16 זקן להלכה בדמב"ם שם, ג', ד.

אלא יש לומר שאנו פוסקים כדעת הרוב כיוון שלהם סיכוי רב יותר להגיע אל האמת מאשר למיעוט, ולמרות שלפעמים קורה שדעת הרוב אינה האמת.¹⁷

לפי זה, העיקרון של הליכה על פי דעת הרוב צריך היה להיות מוחלט וללא סייג, אולם אנו מוצאים ביבמות (נד ע"א) דעה האומרת שעשו ב"ש כדבריהן¹⁸, ואחת ההעמדות היא שעשו כדבריהן קודם בת הקול (שפסקה הלכה כב"ה) וכשב"ה רוב, כלומר, שבעצם לא קבלו ב"ש עיקרון זה כעיקרון מוחלט, והסיבה המובאת שם לכך היא, שהולכים כדעת הרוב כאשר החולקים ברמה שווה של חידוד שכלי, אולם כאשר המיעוט מבחינה כמותית עדיף מבחינת החידוד השכלי הולכים על פי המיעוט, ו"ב"ש מחדדי טפ"י. לעומת זאת, ב"ה סוברים שעיקרון זה הוא עיקרון מוחלט וללא סייג.¹⁹

לכאורה "שפיר קאמרי ב"ש", שכן כל המטרה היא להגיע אל האמת, ומכיוון שהמחודדים יותר שכלית קרובים יותר אל האמת, יש לילך על פי דעתם על אף שאינם רוב.

ניתן לתת תשובה לשאלה זו על פי הסברו השני של הרמב"ן שהובא לעיל²⁰. כלומר: העובדה שב"ש עדיפים על ב"ה בחכמה, אינה מחייבת שיהיו בעלי סיכוי רב יותר להגיע אל האמת, ועדיין עדיפים ב"ה על ב"ש, מצד העובדה שהם רוב מניין. התורה האומרת כי "אחרי רבים להטות", מצביעה על כך שהקב"ה מסייע בידם של הרוב להגיע אל האמת, גם אם המיעוט עולה על הרוב בחכמתו. על פי הסברו הראשון של הרמב"ן שהבאנו לעיל, ניתן לענות בדרך אחרת, שישנה עדיפות לרוב מצד השלום, "שלא ירבו מחלוקת בישראל", כיוון שקל יותר להשיג כניעה של מיעוט לדעת רוב מאשר כניעה של רוב לדעת מיעוט.

הרב קוק (ביעין איה" לברכות לו ע"א, בסי' טז) נוקט בדרך זו. הוא מסביר, שנחלקו ב"ש וב"ה ביסוד הכרעת הרוב. ב"ש טוענים שהולכים על פי הרוב מצד האמת, וב"ה טוענים שהולכים על פי הרוב מצד השלום, שלא ירבו מחלוקת בישראל:

יסוד ההכרעה בהלכות בנוי על פי האמת והשלום, לפעמים יכריע כח האמת ולפעמים יכריע כח השלום. ביאור הדבר: ודאי בכל מחלוקת וספק יש לחקור אחר האמת, אחר כל

- 17 ועיין בדברי החינוך שהובאו לעיל (אם כי יש לציין, שהחינוך עוסק בסמכותו של בית הדין הגדול ולא בעניין פסיקה כדעת הרוב).
- 18 שהרי ב"ש חלקו על ב"ה לא רק להלכה, אלא גם במישור המעשי נהגו בפועל כדעת עצמם.
- 19 דברים אלה הם על פי הסברו של הרב קוק בסוגיה ביבמות, שיובא לקמן. אולם הריטב"א ביבמות מסביר, שהעובדה שב"ש מחדדי טפי אינה מקנה להם עדיפות על ב"ה, שכן לב"ה יש את היתרון המספרי, ולכן יתרון ב"ש על ב"ה ויתרון ב"ה על ב"ש מתאזנים, ואין הכרעה לכאן או לכאן: "פירוש וכיון דכן הוה להו כשקולים" (ישנה אף גרסה בראשונים, השונה מהגרסה שבידינו, לפיה ב"ה וב"ש שקולים: "דכיון דב"ש מחדדי טפי – כי הדדי נינהו").
- 20 כאמור לעיל, הרמב"ן אינו עוסק בבעיה זו, אלא בסמכותו של בית הדין הגדול.

אלו ואלו דברי אלוהים חיים

מי שהדעת והסברא והראיות נומים לדבריו. אמנם כשכבר אין בידינו להכריע בראיות, אז יש על כל פנים צורך להכריע, ועל כן אחרי רבים להטות, והיינו מפני השלום שלא ירבו מחלוקת בישראל... ומעם הדבר יש לומר, דגם במעמד דקרא יש לדון, אם הוא מפני שהדעת נותנת שהרבים מסכימים לאמת, או מפני שהוכח השלום דורשת כן, וכשהם במעמד אחד (דהיינו שכל החכמים נמצאים ביחד ויכולים לדון ולהתווכח ביניהם) יש לומר דהרבים ודאי הסכימו לאמת שהרי שמעו כל דברי החולקים. אבל שלא במעמד אחד, יש לומר אילו היו שומעים מענות החולקים היו חוזרים בהם. ויש לומר דהונח הלכה כרבים אפילו שלא במעמד אחד מפני השלום, שלא ירבו מחלוקת בישראל. ויש לומר דבזה פליגי ב"ה וב"ש, דב"ש סברי דמעם אחרי רבים להטות הוא מפני האמת, אם כן כשמחדי טפי אין שייך להטות אחרי רבים להטות²¹, דהגדולים בחכמה יורדים יותר לעומק האמת. וב"ה סברי שיסוד אחרי רבים להטות הוא מפני השלום, על כן אין להביט כי אם על המספר המורגש ולא על המעלות של החכמים, שמשקל הערכים עצמו יוכל להביא מחלוקת. על כל פנים שכשנקבע דבר זה, שיחיד ורבים הלכה כרבים גם כן בלא מעמד אחד, הוא מפני השלום ואין גנות בזה לסברת הרב היהוד שנדהית.

6. דברי א-לוהים חיים

מטרתן של מלים אלו היא לבטא שדברי שני הצדדים החלוקים זה על זה הם אמת. לכן, שתי שאלות יש לשאול על מלים אלו:

א. מה משמעותה של המלה "חיים" באמירה זו של "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן" ומדוע נצרכה כאן, שכן לכאורה היה ניתן לומר "אלו ואלו דברי א-לוהים הן"?

ב. האם מלה זו מוסבת על המלים "דברי א-לוהים", כלומר ש"דברי א-לוהים" הם "חיים", או שמלה זו מוסבת על המלה "א-לוהים", כלומר שהדברים הם דבריו של "א-לוהים חיים"?

כדי לענות על השאלות הללו נקדים הקדמה קצרה:

נשאל את עצמנו את השאלה הבאה: מה אנו מתכוונים לומר כשאנו אומרים על דבר מסוים שהוא "חיים"?

כשאנו אומרים דבר זה אנו מתכוונים בדרך כלל לעובדה שהוא קיים ונמצא בעולם, ההפך ממת. אולם ישנה משמעות הנגזרת מכך, והיא אקטיביות, לעומת פסיביות המאפיינת מת, שאינו עושה שום דבר.

21 הרב קוק, בהסבר טענת ב"ש, משתמש בלשון הפסוק כפשוטו. בתורה כתוב: "לא תהיה אחרי רבים לרעות ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות", ופשטות הדברים היא שאין ללכת אחרי הרוב אם הם מטים את הדין והמשפט. ב"ש אומרים, שכאן אין שייך ללכת אחרי דעת הרוב, מפני שאם נלך על פי דעת הרוב יוצר עיוות הדין והמשפט.

בתנ"ך אנו מוצאים מספר פעמים את הביטוי "א-לוהים חיים". נביא לכך מספר דוגמאות:

א. "כי מי כל בשר אשר שמע קול א-לוהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחיי" (דברים ה', כג).

ב. "וה' א-לוהים אמת הוא א-לוהים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו" (ירמיהו י', ז).

ג. "ומשא ה' לא תזכרו עוד כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי א-לוהים חיים ה' צבאות א-לוהינו"²² (ירמיהו כ"ג, לו).

לאחר הקדמה קצרה זו נביא מספר הסברים בענייננו:

א. בעל התניא בהקדמה מסביר, שמשמעותה של המלה "חיים" היא שהקב"ה הוא מקור החיים. הרב אבן ישראל (שטיינזלץ) בביאור תניא מסביר את דבריו:

הביטוי "א-לוהים חיים" אינו תואר עצמי, שהא-לוהים הוא חי, אלא פועל יוצא: שהוא נותן חיים, שהוא מקור כל החיים. ולכן הלשון "חיים" היא לשון רבים, שכן החיים שהוא נותן הם באופנים רבים ושונים זה מזה. השפעת החיים והתורה אינה אחת לכל הנשמות, כל נשמה שונה מקבלת באופן שונה, המתאים לקו שהיא שייכת לו.

ב. המהר"ל מסביר, בצורה שונה ממה שהוצג לעיל, שהאמירה "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן" מתייחסת למחלוקות בהן הצדדים החלוקים זה על זה כיוונו אל האמת הא-לוהית במידה שווה, בניגוד לאמירה "אל אחד נתנן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים" המתייחסת לשאר המחלוקות, בהן ישנה דעה המשיגה יותר מן האמת מהדעה החולקת עליה²³. הסברו מתבסס על משמעות המלה "חיים". הוא מסביר כי משמעות המלה "חיים" היא מציאות, כלומר שהקב"ה קיים, ומוסיף עוד ונותן משמעות נוספת, שכמו שהחיים מתפשטים "לימין ולשמאל" כך האמת הא-לוהית יש בה כיוונים הפוכים:

והמבין יבין, כי מה שאמר "א-לוהים חיים", רצה לומר ששניהם קרובים אל אמתת ה' יתברך. לכך אמר "א-לוהים חיים". כי החיות הוא אמתת המציאות, שכאשר יאמר זה חי רצה לומר שהוא נמצא והנעדר אין בו חיות, ולכך אמר כי שניהם קרובים אל אמתת מציאתו.

ועוד תבין לשון "חיים" שהוא לשון רבים על משקל שנים בזה תבין מחלוקת הלל ושמואי, ואצל שאר חכמים אמרו "מפי אדון כל המעשים" כי החיים מתפשטים לימין ולשמאל ומזה היו מקבלים הלל ושמואי, ולפיכך "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים"...

(דרך חיים פרק חמישי עמ' רנט-רס)

22 בפסוק זה מוכח שהמלה "חיים" מתייחסת למלה "א-לוהים", כיוון שהמשך הפסוק ממשיך ומוסיף שמות של הקב"ה, וכל שמות אלו מתייחסים למלה "דברי", דהיינו דבריו של "א-לוהים חיים ה' צבאות א-לוהינו".

23 הבדל נוסף בין דעת המהר"ל לבין הדרך שהלכנו בה הוא, שהמהר"ל סובר שאין מחלוקת בין הסוגיה בגיטין לבין שאר המקורות שהבאנו בתחילת המאמר.

אלו ואלו דברי אלוהים חיים

נ"ל להסביר את דבריו: "כי שניהם קרובים אל אמתת מציאתו" באופן הבא: הבאנו לעיל את הפס' בירמיהו (י', ז) האומר: "וה' א-לוהים אמת הוא א-לוהים חיים..." המלה "חיים" מבטאת מציאות²⁴. ישנה כאן משמעות רבה מעבר לכך שהאמת הא-לוהית מורכבת מכמה אופנים. המשמעות היא שדברי ב"ש וב"ה הם דבריו של "א-לוהים חיים", לא דברים העולים זה על זה ברמת אמיתותם, אלא דברי ב"ש הם דברי אמת כמו שדברי ב"ה הם דברי אמת. שניהם קרובים אל מציאות ה' באופן שווה.

ובאשר להסברו השני: משמעות המלים "כי החיים מתפשטים לימין ולשמאל" היא שהקב"ה הוא מקור להתפשטות של כמה דרכים בעולם - ב"ש במידת הגבורה, וב"ה במידת החסד. אפשר להמשיל רעיון זה בדוגמה של שני עצמים שונים הנמצאים במרחק שווה ממקור אור, כך ששניהם מקבלים את אותה כמות האור, על אף שכל אחד מהם מחזיר את קרני האור באופן שונה, לפי סוג החומר ממנו הוא מורכב.

ג. נ"ל שאפשר להסביר את משמעותה של המלה "חיים" באופן נוסף, שהמלה "חיים" מתייחסת ל"דברי א-לוהים". המלה "חיים" כאן באה לומר, שדברי הצדדים במחלוקת, השונים ואף ההפוכים זה מזה, הם שניהם קיימים בעולם, דהיינו שיש להם מקום במציאות, או שהם שניהם אקטיביים ופועלים בעולם, כל אחד לפי ערכו ומקומו.

24 כמו שמופיע בשמות רבה, פרשה טו, י: "...אבל הקב"ה חי וקים, שנאמר 'וה' אלוהים אמת הוא אלוהים חיים ומלך עולם'..."